

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

25 MEI
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19e JAARGANG
Nº 5

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de Leden met hun Dames uit tot het bijwonen van de

algemeene (jaar-)vergadering

op Dinsdag 4 Juni a.s. des avonds te half acht precies, in het Universiteitsgebouw aan het Domplein.

Agenda:

Opening door den Voorzitter.

Notulen der algemeene vergadering van 12 October 1945.

Verslag van den Secretaris over 1945.

Rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1944 en 1945 met verslag der Kascommissie.

Benoeming van een Kascommissie voor 1946.

Verkiezing van Bestuursleden, wegens periodieke aftreding van de Heeren Ir. J. D. M. Bardet, Dr. R. van Luttervelt en Mr. A. N. L. Otten.

Begroeting voor 1946.

Bespreking der plannen voor den eerstkomenden tijd, waarbij het Bestuur het bijzonder op prijs zal stellen, de wenschen der leden te vernemen.

Aan Leden, die voorstellen wenschen te doen, wordt verzocht, indien zulks mogelijk is, deze enkele dagen tevoren schriftelijk aan den Secretaris mede te deelen.

Half negen precies:

Voordracht over **Utrecht en de Spoorwegen** door **Ir. J. D. M. Bardet**, waarna eenige **films** over de Spoorwegen vertoond zullen worden.

Namens het Bestuur:

A. N. L. OTTEN, Voorzitter.

J. W. C. VAN CAMPEN, Secretaris,
(Frederik Hendrikstraat 72).

TYPEN UIT VOORMALIG WIJK C.

Enkele kleine voorvallen kunnen soms de heugenis aan vroegere gebeurtenissen of personen oproepen, die in onzen geest lang sluimerend waren. Zonder op onze gedachten veel beslag te leggen leven die herinneringen dan weer in onze gedachten voort tot een of andere gebeurtenis ze een grootere plaats in ons denken doet innemen en onze gedachten meer in beslag gaan nemen.

In ons Maandblad en ons Jaarboek is het vroegere bestaan van eenige Utrechtsche typen in herinnering gebracht en zijn spreekwoorden uit het plat-Utrechtsch onder de aandacht van de lezers gebracht, die herinnerden aan andere, die ik gekend heb en wier kenmerkende eigenschappen of zegswijzen mij daardoor weer helderder voor den geest kwamen.

De lust bekwam mij om die benamingen van eenige dier typen op schrift te brengen en ze voor de tegenwoordige en toekomstige lezers van ons Maandblad vast te leggen.

Ik bepaal mij daarbij in hoofdzaak tot bewoners van de vroegere Wijk C, in de hoop dat anderen zich zullen aangetrokken gevoelen het zelfde te doen van elders in de stad gewoond hebbenden, of zoo noodig mijn mededeelingen te vermeerderen of te verbeteren.

Over Wijk C en hare bewoners is al reeds een en ander geschreven. Aan die mededeelingen wil ik nog slechts toevoegen, dat hun onderlingen omgang bijzonder goed was.

In tijden van nood of moeilijkheden konden zij op elkander rekenen, van hulp, ook finantieel, verzekerd zijn. Vreugde en leed, zij deelden alles samen.

Volkomen naar waarheid is wat Mej. Dr. L. F. Jens in 1940 schreef in haar werk „Criminaliteit te Utrecht” (blz. 18), dat het er soms erg kon toegaan, zóó dat zij elkander letterlijk in de haren vlogen en de hardos het zwaar te verantwoorden kreeg. Maar hoe dikwijls gebeurde het dan niet, dat de eene partij de andere den volgenden dag op 'n bakkie koffie noodigde.

En wat het boek van Mej. Jens op blz. 30 te lezen geeft kan ik als toeschouwer bevestigen. Na afloop der laatste kermis, in 1914, mocht het orgel van Lange Hannes op het Jacobikerkhof nog een poosje doordraaien. Dit poosje duurde tot..... 2 uur 's nachts. Het geleek wel een groote builoft waaraan enkele honderden menschen deelnamen. Polonaise, wals, polka en zelfs een stoelendans werden uitgevoerd en geen wanklank werd gehoord!

Om een aanvang te maken met de vermelding van verschillende „grote” bekendheden, begin ik met haar, die een halve eeuw een voorname plaats bij de toenmalige jeugd innam:

Aal de Preu; haar snoepwinkel in de Willemstraat hoek korte Hamsteeg was voor de jeugd wat een magneet is voor ijzer, een

grootte aantrekkingskracht; het geheele jaar door verkocht zij ijs en koekkrumels: voor 1 cent kreeg men een van krantenpapier gemaakte puntzak vol. De ouderen kochten ze per ons. Men kreeg dan grove krumels of gebroken koekjes of ijswafels; dit was een welkome tractatie bij de koffie.

Mie de koekenvrouw of *Fransche Mie* was niet minder bekend. Bij haar kon men voor een paar centen pannekoekjes koopen. Voor het opgeschoven raam stond een lange zinken bak met kooltjes vuur, waarboven de koeken in kleine pannetjes, van ca. 12 c.m. middellijn, gebakken werden. Men had nog de keus tusschen een witte of een grove koek. Brachten de klanten (meer oudere) schijfjes kaas mede of kanen, dan werden die er bij gebakken en verheugd trokken zij met hun kaas of „kaaiënkoeken” af.

Erg druk had zij het, soms zóó druk, dat de klanten geruimen tijd moesten wachten op hun beurt.

Bij haar 2e bijnaam *Fransche Mie*, was *Mie Verhaar* (dat was haar familienaam) niet zoo zeer bekend in Wijk C, als wel bij de meergegoeden, die zij met haar mandje galanteriën door een bezoek vereerde en bij het aanprijzen van haar waren nog al eens eenige eigengemaakte *Fransche* woorden ten beste gaf.

Hein de Zeuvenneus dankte haar naam aan het bezit van zeven dochters. Zij was de garnalenvrouw van Wijk C, waar zij haar waar uit ventte met den uitroep: „Arigenale, o, wa binne ze groot vandaag”. Daarbij sprak zij de oo met een bijzonder diep keelgeluid uit, haar stem was zóó luidklinkend, dat men haar een paar straten ver kon hooren.

Roompie, Roompie was een niet minder bekende persoonlijkheid. Elken Zaterdag toog hij naar de koeiënmarkt op het Vreeburg en ging dan de koeien melken. De melk ventte hij uit tegen lagen prijs en prees zijn waar aan met den roep, waarmede men zijn persoon betitelde „Roompie, Roompie”. Hij woonde indertijd in de Florasteeg 16 en leeft nog, dus verzwijg ik zijn familienaam.

Drie en een kleintje handelde in galanteriën. Meestentijds echter verkocht hij lucifers; onder den roep van „drie en een kleintje” bood hij een geheel pak lucifers aan voor 3½ cent. De kostprijs van zijn waar ging op hem als bijnaam over en onder die aanduiding bleef hij bekend, hoewel hij ook met het houden van een rad van avontuur een deel van zijn kost won; hij woonde op de Varkenmarkt tegenover de Pallemoes (Paddemoes).

Trui de kale, was zowat de allerzieligste figuur in Wijk C. Steeds kon men haar aantreffen in de Willemstraat bij de Bergstraat, getooid met een wit gebreid mutsje, en ijverig breiend. Meestal sprak zij voor zichzelf. Zij kon geduchtig vloeken, vooral als zij werd lastig gevallen door de jeugd, die er van overtuigd was dat zij van „den duivel bezeten was.”

Aan het opschrift, dat een door haar gedreven kroeg droeg

dankte „*Na spring in*” haar naam. Letterlijk luidde dat opschrift „Hier springt men erin en eruit”. Zij was zelf op het laatst haar beste klant en raakte daardoor aan nog lager wal. Menigmaal werd zij door de politie op een handwagen (handkér) naar de politiepost aan de Catharijnepoort gebracht. Een zoon van haar stond bekend onder de naam *Karel de Koek*, doch was een zeer oppassende man, die aan T.B.C. is gestorven.

Waaraan *Mie de Kluit* of *De rookende kluit* haar naam te danken had is mij niet bekend. Zij woonde in de Waterstraat bij de Hooppoort en handelde in 2e hands goed, waarmede zij ook des Zaterdags op de oude markt (Neude) stond.

Kopere Griet dankte haar naam aan haar roode haarkleur. Zij was een boezemvriendin van *Mie de Koekenvrouw*.

Hoffman, de bezitter van de poppenkast woonde in de Korte Hamsteeg. Hij had daar tot overbuurvrouw „*Dien de nek*”, die haar naam dankte aan de scheeve stand van haar hoofd, veroorzaakt door een bijzondere gesteldheid van haar hals. Evenals *Mie de koekenvrouw* vond zij haar bestaan in den verkoop van koeken. Zij was ook de laatste koekenvrouw, ongeveer in 1908.

Niet minder bekend dan de „koekenvrouw” was de „*gebraaie appelevrouw*”, wier handelswaar — de naam duidt het reeds voldoende aan — in hoofdzaak bestond in gebraden appelen. Zij liet ze meestal braden bij bakker van Dalen aan de Varkenmarkt, hoek Korte Viestraat. Na gewasschen te zijn werden de appelen in een bruine vuurstenen schotel van circa 40 c.m. middellijn piramidaal opgestapeld en zoo in de oven geplaatst. De smaak van het product was niet minder dan het uitzicht, en deed zeker niet veel onder voor die der latere appelbollen van de banketbakkers. Zaterdag stond zij met haar geurige waar op den hoek van de Willemstraat en Waterstraat. Zondagsmorgens ventte zij ze op een wagentje door de straten van Wijk C uit roepende: „gebraaie appie gebraai”. De inhoud der schalen, welke op een „handkér” werden vervoerd, was spoedig uitverkocht. Al naar de grootte was de prijs 1 of 1½ cent per stuk. Voor een extra cent werd er wat extra appelensap bijgevoegd. Ik kan mij niet herinneren dat ik gebraden appelen heb gezien gedurende en na den vorigen oorlog. Waarschijnlijk heeft deze de gebraden appelen voorgoed uit de straten doen verdwijnen.

Van de hierboven vermelde typen deelde ik behalve de namen ook een en ander uit hun leven mede. Misschien zijn er onder de lezers enkelen, die mijne mededeelingen verbeteren kunnen of aanvullen. Van de anderen, wier namen in een volgend nummer worden medegedeeld, zijn mij weinig meer dan omgangsnamen bekend. Ik hoop, dat er onder de lezers zullen zijn, die over de bedoelde personen verdere gegevens mededeelen kunnen.

J. L. MARCHAL.

HET GRAF VAN JOHANNES WTENBOGAERT

In September 1944 was het 3 eeuwen geleden dat Ds. Wtenbogaert te 's Gravenhage overleed.

In het begin van dat jaar maakte de Remonstrantsche broederschap plannen tot gedenking van het leven en het werken van hem, dien zij als hun eersten voorganger beschouwen.

Toen kwam ook weder de vraag naar voren: waar is hij begraven? In de stad, waar hij de laatste jaren van zijn leven doorbracht, is zijn graf niet te vinden. Daarom dacht men aan zijn geboorteplaats, Utrecht. En misschien óók, omdat Dr. H. C. Rogge, Wtenbogaerts levensbeschrijver, op blz. 338/39 van het derde deel, een korte ontboezeming geeft van hetgeen voor zijn geestesoog zich aanschouwelijk voordeed bij de veronderstelde begrafenis in den Dom. Helaas berustte dat op een onvolledige mededeeling van hetgeen in het overlijdensregister omtrent de beluiding van Wtenbogaert te boek gesteld is. Het woordje „buyten”, dat geschreven is zoowel in de kolom, die bij andere inschrijvingen de begraafplaats aanduidt, als in de kolom waarin de namen der bidders vermeld worden en dat bovendien nog eens herhaald wordt aan het eind der inschrijving van Wtenbogaerts overlijden, geeft onwedersprekelijk te kennen, dat hij niet te Utrecht begraven is.

De inschrijving wordt hier zoo getrouw mogelijk weergegeven:

„Costers	Doot-	Bidders	Dominus Johannes Wttenbogaert, voor desen eerst predicant tot Utrecht ende daer nae vande Duytsche ende Fransche in 's Gravenhage ende aldaer overleden. Buyten”.
Dom groot	gravers		
$\frac{2}{9}$	buyten	buyten	

Zij geschiedde blijkens de lichtere kleur van de inkt op een ander tijdstip dan die der overige overledenen, die op 2 September 1644 geschiedde. Dat zij later geschiedde blijkt uit het feit, dat het totale aantal der op dien dag als overleden aangegevenen opgegeven werd als „van binnen (de stad) 19, van buyten 3, doende 22 overledens”.

Deze opgaaf komt precies uit..... als men de inschrijving van Wtenbogaert *niet* medetelt.

Hoewel dat om andere redenen niet is toegestaan, is het dus maar goed, dat Kerkvoogden der Nederd. Herv. gemeente op 13 Febr. 1877 afwijzend beschikten op een door Ds. Rogge op 21 Juni 1876 gedaan verzoek tot het mogen plaatsen in den Dom van een steen, waarop alleen Wtenbogaerts naam en de data van geboorte en overlijden vermeld zouden worden.

Het komt mij voor, dat het wel goed is vast te leggen dat Wtenbogaert ook niet te Utrecht begraven is. Dat kan een misverstand en eventueel een later herhaald vergeefs zoeken voorkomen voor hem, die zich geroepen gevoelen mocht om pogingen aan te wenden, die zouden kunnen leiden tot de bepaling der plaats waar hij wél begraven is.

WERK VAN ANNA MARIA VAN SCHURMAN
TE UTRECHT.

In het artikel over de woning van Anna Maria van Schurman te Utrecht, dat in het Maandblad van „Oud-Utrecht” van 15 Maart 1946 verscheen, slaakt de schrijfster op bladzijde 19 de verzuchting, dat het wel jammer is, „dat van deze buitengewone vrouw, die hier meer dan veertig jaren woonde, te Utrecht niets is bewaard gebleven.” Wij kunnen hierop gelukkig antwoorden: er wordt nog *wel* werk van Anna Maria van Schurman te Utrecht bewaard! Het Centraal Museum bezit van haar hand drie kleine portretten van professoren (in gekleurd krijt op wit papier), een specimen van haar, overigens niet zeer uitgebreid, graveerwerk en bovendien twee portretten, die de kunstenaars zelf voorstellen.

De eerstgenoemde drie contereitsels stellen de hoogleeraren G. Voetius, M. Schotanus en C. Dematius voor, alle drie theologen, met wie Anna Maria zeer bevriend is geweest (Cat. hist. museum no. 3077, 3078, 3079; cat. der schilderijen no. 165, 166, 167). De gravure, die in 1934 door het museum werd aangekocht, geeft den in zijn tijd zeer bekenden Delftschen arts Regnerus of Reinier de Graaf weer. De beide portretjes van Anna Maria van Schurman zelf zijn oude copieën in miniatuur op zilver en koper, het eene naar origineel van Cornelis Jansen van Ceulen of naar de van dit schilderij door Clemens de Jonghe vervaardigde gravure, het andere gemaakt naar een zelfportret van de artieste of naar een naar dit werk gegraveerde prent. (Cat. hist. museum no. 122 en 123; cat. der schilderijen no. 168 en 121).

Een glazen bokaal met deksel op balustervormigen voet ten slotte, die op den deksel het volgende opschrift draagt: „Ongedwongen Best”, terwijl men op de kelk leest: „Welkomst der Vrinde” en het monogram „A. M. S.” (met deksel hoog 27 cm.), was jaren lang in het Centraal Museum geëxposeerd, doch werd kort geleden teruggezonden aan de eigenaresse, die dit stuk in bruikleen aan het museum had afgestaan. Uit zuiver kunstzinnig oogpunt bezien is het belang van al deze werken niet bijzonder groot. Ook kunsthistorisch is de waarde ervan betrekkelijk klein: het vormt niet een schakel in een bepaald ontwikkelingsproces. Terecht schreef A. van Wurzbach indertijd in zijn bekend handboek over de schilderes: „als Künstlerin ist sie ohne Bedeutung, da ihre Universalität sie an ernstlicher Vertiefung hinderte.”

Historisch gezien is het evenwel belangrijk, dat deze destijds wereldberoemde vrouw door haar werk in haar voornaamste woonstad vertegenwoordigd is.

R. VAN LUTTERVELT.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Utrecht-Roermond. — In de *Analecta van het bisdom Roermond* van dit jaar publiceerde Dr. P. J. M. van Gils, naar aanleiding van de verheffing van den utrechtschen aartsbischop mgr. de Jong tot Kardinaal der Katholieke Kerk, een gelukwenschend latijnsch gedicht, waarin o.a. een overzicht wordt gegeven van de relaties, die er in vroeger tijden tusschen het utrechtsche bisdom en Limburg bestaan hebben. De vertaler van deze passage heeft er, ter betere oriëntering, eenige jaartallen aan toegevoegd:

„Met de utrechtsche geloovigen verheugen zich ook die van Roermond, omdat vele banden van de oudste tijden af de Kerk van Utrecht met onze aan de Maas gelegen landen verbonden.

De H. Willibrord immers, door paus Sergius I, zaliger gedachten, tot eersten aartsbischop van Utrecht gewijd (695), heeft de abdij van Susteren gesticht en ze zeer dikwijls bezocht, bij welke heilige pelgrimages de H. Lambertus, martelaar van Maastricht (†708), met Willibrord geloofsangelegenheden zou besproken hebben; een vrome traditie weet te verhalen, dat zij in vriendschappelijke samenwerking de christelijke leer in de Maasstreken verbreid hebben.

Uw voorgangers als utrechtsche bisschoppen, St. Gregorius (†775) en de H. Alberik (†784) verwachten in de kapittelkerk van Susteren hun zalige opstanding. Nog altijd gaat de roermondsche Kerk er groot op, hun assche vroom te eeren en hen als secundaire patronen te hebben. Later heeft de H. Hunger, wrede-lijk door de heidensche Noorman-

nen van den utrechtschen zetel verdreven (857), met zijn kapittel een wijkplaats gevonden in de buurt van Roermond, in het St. Pietersmunster of den Thabor (858). De vestiging van dit kapittel aldaar gedurende vijf eeuwen en zijn overplaatsing, in uiterst droeve tijden, naar Roermond (1361), heeft later aanleiding gegeven een bisschopszetel juist in die stad op te richten (1561).

Daartegenover werd Ansfried, de stichter van de wonderschoone abdij van Torn, onder uw voorgangers opgenomen (995). Later trok hij zich tot een heilig en ingekeerd leven terug op den Heiligenberg bij Amersfoort (1006).

Deze glorievolle geschiedenis hebt Gij, Eminentie, met kennis van zaken helder uiteengezet; de Roermondenaars brengen zich dat dankbaar te binnen.”

Dit laatste zinspeelt, niet zonder eenige dichterlijke amplificatie of, om een andere poëtische figuur te noemen, als totum pro parte, op de vermelding van sommige der genoemde gebeurtenissen in Kardinaal de Jongs Handboek der Kerkgeschiedenis, waarin uiteraard het bisdom Utrecht slechts een ondergeschikte plaats kon innemen.

Een beknopt overzicht van de genoemde utrechtsch-roermondsche relaties vindt men ook in een artikel van Mr. R. de Nerée tot Babberich: Roermond tot 1543, in: Gedenboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad, Roermond 1932, blz. 13—14.

v. C.

Historisch-geographische ontwikkeling van het Middeleeuwsche Utrecht.

— In zijn meesterlijk geschreven werk „*Over stadsontwikkeling tusschen Loire en Rijn in de Middeleeuwen*” (tweede, herziene druk 1944) geeft de Belgische hoogleraar Prof. F. L. Ganshof aan de hand van een 38-tal kaarten, plattegronden en stadsgezichten een vergelijkende studie van het ontstaan en de uitbreiding van een reeks steden in het gebied tusschen Loire en Rijn. Onder deze steden behoort ook Utrecht en daardoor stelt de Schr. ons in staat om de historisch-geographische ontwikkeling van Utrecht in grooter verband te zien. Als kaart van de oude bisschopsstad reproduceerde hij den bekenden plattegrond van Jacob van Deventer, waarin hij met roode lijnen gegevens omtrent den burcht, de oudste omwalling enz. heeft geteekend. Zoowel deze gegevens als die hij in de tekst over Utrecht verwerkte, zijn in hoofdzaak ontleend aan Van Campens studie over Het Middeleeuwsche Utrecht in zijn betrekkingen met het Oversticht (VMORG., 56, 1940) en Jansens opstel „Utrecht, de stad en haar monumenten” (Oudheidk. Jbk. 1927).

Hoe moeten wij ons nu de ontwikkeling van het Middeleeuwsche Utrecht voorstellen? In navolging van Pirenne ziet Ganshof de aanvang der meeste Middeleeuwsche steden in handelsnederzettingen, die zich in de buurt van of ook wel binnen een z.g. „praestedelijke kern” vormden. Deze kernen konden Romeinsche civitates of castra zijn; in Utrecht was het de nieuwe bisschoppelijke residentie, die zich op het eind van de 7e eeuw op de plaats

van den sedert de derde eeuw verlaten Romeinschen burcht had gevestigd.

Ganshof acht het mogelijk, dat het veel omstreden Oudwijk een vroege handelswijk der Friezen was, zooals deze in de 9e eeuw te Mainz, Worms en wellicht ook te Keulen bestonden. Hoe dit ook zij, na den Noormannentijd ontwikkelden zich buiten den burcht Trecht (dus Uut-Trecht) nieuwe wijken; op den linker Rijn-oever ontstond de handelswijk „Stathe”, waar rondom de Buurkerk markt werd gehouden. Hierbij sloot zich de militaire kolonie Springwijk aan.

Toen deze wijken ommuurd werden, heeft men waarschijnlijk ook den burcht mede in de omheining ingesloten. Deze werd in de tweede helft der 13e eeuw ontmanteld.

De uitbreiding van de bebouwde oppervlakte laat zich aflezen uit de vermeerdering van het aantal parochies. Tot in het midden der 12e eeuw was de Buurkerk de eenige parochiekerk; dan wordt de Jacobikerk opgericht. Een halve eeuw later hooren wij van de Nicolaaskerk, en in 1259 werd de Geertekerk van buiten de muren naar binnen gebracht, zoodat Utrecht sindsdien in vier parochies verdeeld was. Na verschillende opeenvolgende uitleggingen verkreeg Utrecht in het begin der 14e eeuw tenslotte den bekenden vierhoekigen vorm, dien de stad tot in de 19e eeuw zou behouden.

F. KETNER.

1) Volgens een andere opvatting zou de Nicolaaskerk ouder dan de Jacobikerk zijn.